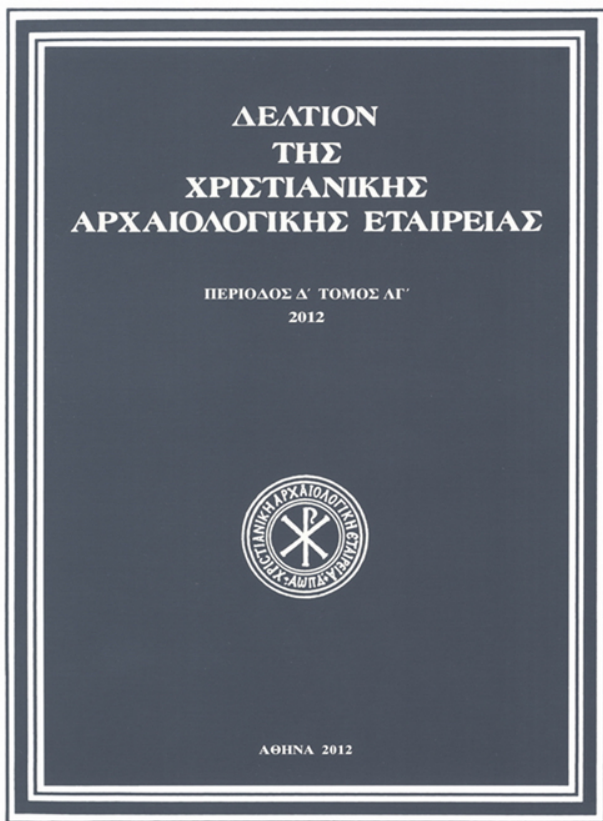

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 33 (2012)

Δελτίον ΧΑΕ 33 (2012), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Δημήτρη Κωνσταντίου (1950-2010)

Κεραμική με λευκό πηλό από ανασκαφές στη Θήβα

Χαρίκλεια ΚΟΙΛΑΚΟΥ

doi: [10.12681/dchae.1255](https://doi.org/10.12681/dchae.1255)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΟΙΛΑΚΟΥ Χ. (2014). Κεραμική με λευκό πηλό από ανασκαφές στη Θήβα. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 33, 305–312. <https://doi.org/10.12681/dchae.1255>

Χαρίκλεια Κοιλάκου

ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΜΕ ΛΕΥΚΟ ΠΗΛΟ ΑΠΟ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΗΒΑ

Από την κεραμική που έχει συγκεντρωθεί από τις σωστικές ανασκαφές στην πόλη της Θήβας παρουσιάζονται έξι αγγεία κατασκευασμένα με λευκό πηλό. Τα αγγεία που χρονολογούνται από τον 10ο έως το τέλος του 11ου αι. προέρχονται από την Κωνσταντινούπολη με την οποία οι δεσμοί με την πόλη της Θήβας είναι γνωστοί αυτή την περίοδο.

Six vessels made of white clay are presented from the ceramic finds collected from rescue excavations in the city of Thebes. These vessels, dating from the 10th to the end of the 11th c., come from Constantinople, Thebes' relations to which during this period are well known.

Ανάμεσα στα αρχαιολογικά ευρήματα που παραδόθηκαν το 2003¹ με μακροχρόνιο δανεισμό από την 1η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών, για να εμπλουτιστούν οι συλλογές του, μετά από αίτημα του αείμνηστου διευθυντή και αξέχαστου φίλου Δημήτρη Κωνσταντίου, είναι και ένα πινάκιο με λευκό πηλό και πράσινη εφυάλωση που βρέθηκε στη Θήβα (Εικ. 1). Από αυτό ξεκίνησε η σκέψη να παρουσιαστούν στον τιμητικό αυτό τόμο τα πολύ λίγα αγγεία αυτής της κατηγορίας², μερικά από

τα οποία είναι ήδη γνωστά από τους καταλόγους εκθέσεων κεραμικής ή γενικότερα βυζαντινής τέχνης που έγιναν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Η κεραμική με λευκό πηλό έχει συσχετισθεί κυρίως με την Κωνσταντινούπολη³, που εμφανίζεται από τον 7ο αι., αλλά μεγάλες ποσότητες ανήκουν στον 9ο και κυρίως στον 10ο αι. Η διασπορά τους σε πολλά σημεία του ελλαδικού χώρου, αλλά και εκτός αυτού φανερώνει τις επαφές της βασιλεύουσας με τον υπόλοιπο κόσμο⁴.

Λέξεις κλειδιά

10ος 11ος αιώνας, Στερεά Ελλάδα, Βοιωτία, Θήβα, Κεραμική, Αγγεία με λευκό πηλό.

Keywords

10th 11th century, Central Greece, Boeotia, Thebes, Pottery, White Ware Pottery.

¹ Μετά την ΥΠΠΟ/ΓΔΑ/ΑΡΧ/Β₂/Φ21 ΒΥΖ/2642/143/15 1 2003 Απόφαση.

² Παραλείπονται τα όστρακα που βρέθηκαν σε ελάχιστα οικόπεδα και δεν προσφέρουν στοιχεία στην έρευνα. Λίγα όστρακα δημοσιεύθηκαν παλαιότερα από την P. Armstrong, *Byzantine Thebes: «Excavations on the Kadmeia, 1980»*, *BSA* 88 (1993), 304, αρ. 39 41, εικ. 6, πίν. 31.

³ A.H.S. Megaw και R.E. Jones, *Byzantine and Allied Pottery. A Contribution by Chemical Analysis to Problems of Origin and Distribution*, *BSA* 78 (1983), 236. J.W. Hayes, *Excavations at Saracane in Istanbul*, II, *The Pottery*, Princeton, N. J. Washington, D.C. 1992, 12. G.D.R. Sanders, *Byzantine Glazed Pottery at Corinth to c. 1125*, Ph. D. Diss. University of Birmingham 1995, 232 233.

⁴ Για τις κατηγορίες των κεραμικών με λευκό πηλό και τους τόπους εύρεσης βλ. Δ. Παπανικόλα Μπακιριτζή, Φ.Ν. Μαυρικίου και Χ.

Μπακιριτζής, *Βυζαντινή Κεραμική στο Μουσείο Μπενάκη*, Αθήνα 1999, 15 150. Εκτενή επίσης κατάλογο των θέσεων εύρεσης κεραμικής με λευκό πηλό και πλούσια βιβλιογραφία βλ. P. Armstrong, «From Constantinople to Lakedaimon: Impressed White Wares», στο: *Mosaic. Festschrift for A.H.S. Megaw, BSA Suppl.*, London 2001, 2 4. Στις θέσεις αυτές προστίθεται το Ηράκλειο, βλ. Ν. Πούλου Παπαδημητρίου, «Μεσοβυζαντινή κεραμική από την Κρήτη: 9ος 12ος αιώνας», στο *7ο Διεθνές Συνέδριο Μεσαιωνικής Κεραμικής της Μεσογείου, Θεσσαλονίκη, 11-16 Οκτωβρίου 1999, Πρακτικά*, Αθήνα 2003, 212 218. Νέα ευρήματα ανακοινώθηκαν επίσης σε γνωστές θέσεις όπως η Θεσσαλονίκη, βλ. Ι. Κανονίδης, «Μεσοβυζαντινή εφυαλωμένη κεραμική με λευκό πηλό από ανασκαφές οικπέδων στη Θεσσαλονίκη», στο *7ο Διεθνές Συνέδριο*, ό.π., 71 76 και η Δοβρουτσά, βλ. Α. Kuzev, «Byzantinische Keramik (11. 12. Jh) aus der Dobrudscha», στο *7ο Διεθνές Συνέδριο*, ό.π. 77 80.

Η σχέση της Θήβας με την Κωνσταντινούπολη από τον 9ο αι. είναι δεδομένη. Όπως είναι γνωστό, ο βασιλικός κανδιδάτος Βασίλειος έκτισε, το 871/872, τον ναό του Αγίου Γρηγορίου Θεολόγου⁵. Στο τέλος του αιώνα η Θήβα ορίστηκε έδρα του στρατηγού του θέματος Ελλάδος. Έκτοτε, με την εγκατάσταση πλήθους αξιωματούχων από την πρωτεύουσα, έμελλε να εξελιχθεί σε ένα από τα σπουδαιότερα αστικά κέντρα του βυζαντινού χώρου της κεντρικής Ελλάδος, μετά μάλιστα την ανάπτυξη της περίφημης μεταξοβιοτεχνίας της. Ο στρατηγός του θέματος Κρηνίτης υπήρξε, σύμφωνα με τον βίο του Οσίου Λουκά του Στειριώτη, χορηγός για την ανέγερση του ναού της μάρτυρος Βαρβάρας⁶. Αργότερα, με τη συμβολή του τότε ηγουμένου της ίδιας μονής Οσίου Λουκά Θεοδώρου ή Θεοδοσίου Λεωβάχου (1035-1055), πρώην αξιωματούχου της αυτοκρατορίας, ιδρύθηκε στη Θήβα, γύρω στο 1048, η «Αδελφότητα της Παναγίας Ναυπακτιωτίσσης». Από το καταστατικό της γίνεται φανερό η σχέση της αδελφότητας τόσο με την τοπική εκκλησία της Βοιωτίας όσο και με το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως⁷. Πολυτιμότερο τέλος κείμενο, στο οποίο αναφέρονται σαράντα περίπου ονόματα θηβαίων αρχόντων, αποτελεί το «Κτηματολόγιο των Θηβών» με πληροφορίες της βυζαντινής αγροτικής οικονομίας και του αυτοκρατορικού φοροτεχνικού συστήματος κατά τους 10ο-11ο αι.⁸

Λίγα μέτρα βορειότερα από το ναό του Αγίου Γρηγορίου Θεολόγου ανασκάφηκε ένα βυζαντινό σπίτι αποτελούμενο από τρεις χώρους και αυλή δυτικά. Η ανεύρεση δύο νομισμάτων, το ένα του Θεόφιλου (829-842) και το άλλο του Λέοντα ΣΤ΄ Σοφού (886-912), σε συνδυασμό με τη μορφή της τοιχοποιίας μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το σπίτι κτίστηκε τον 9ο αι. Μετά την καταστροφή του ο ένας χώρος εγκαταλείφθηκε οριστικά ενώ οι άλλοι δύο επανακατοικήθηκαν. Μέσα στο στρώμα καταστροφής με έντονα τα ίχνη της πυράς βρέ-

θηκαν τέσσερις σχεδόν ακέραιοι αμφορείς τύπου Οτράντο, πήλινα λυχνάρια ενός μεταβατικού τύπου που ξεκινά από τον 9ο αι. και τέσσερα επιτραπέζια αγγεία με λευκό πηλό: το πινάκιο που αναφέραμε μαζί με άλλα δύο όμοια και ένα κίτρινο σαλτσάριο με το πώμα του⁹. Η απουσία μεταγενέστερης του 10ου αι. κεραμικής μας κάνει να πιστεύουμε ότι η καταστροφή του κτιρίου οφείλεται πιθανότατα σε επιδρομή του βούλγαρου τσάρου Σαμουήλ το 996/997¹⁰, που έχει διαπιστωθεί και σε άλλες περιπτώσεις στη Θήβα.

Τα τρία πινάκια έχουν στο εσωτερικό έναν ανάγλυφο αετό σε μετάλλιο. Μόνο στο ένα όμως διακρίνεται καλά το θέμα. Αυτός ο αμελής χαρακτήρας του διακόσμου οφείλεται, όπως έχει παρατηρηθεί ή σε βιασύνη λόγω μαζικής παραγωγής ή σε φθορά της μήτρας ή της σφραγίδας¹¹. Από την ίδια μήτρα ή σφραγίδα είναι και ο αετός στο εσωτερικό μέρος από το πώμα του σαλτσάρου.

Σύμφωνα με την κατάταξη του Hayes, τα κεραμικά με καθαρό άσπρο πηλό, λεία τοιχώματα και κίτρινη ή πράσινη εφνάλωση τοποθετημένη απευθείας πάνω στον πηλό αποτελούν την ομάδα Glazed White Ware II και χρονολογούνται από τα τέλη του 9ου έως τον 12ο αι.¹² Αγγεία όμως όμοια ως προς τον τύπο και την ανάγλυφη διακόσμηση έχουν χρονολογηθεί σε στενά πλαίσια ανάμεσα στα 925-950/1035¹³. Στην κατηγορία της μονόχρωμης κεραμικής (Plain Glazed Ware) ανήκει ένα ακόσμητο πράσινο πώμα που βρέθηκε σε άλλο οικόπεδο σε διαταραγμένο στρώμα¹⁴. Η κεραμική αυτής της κατηγορίας παράγεται διαχρονικά σε όλη τη διάρκεια της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, στα προωμότερα όμως παραδείγματα χρησιμοποιείται λευκός πηλός¹⁵. Στην ολιγάριθμη, αλλά πολυσηζητημένη ομάδα με τον πολύχρωμο διάκοσμο (Polychrome Ware), σύμφωνα με την ονομασία που δόθηκε αρχικά από τον Rice στη δημοσίευση της κεραμικής από τον Ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολης και έκτοτε καθιερώθηκε¹⁶, ανήκει τμή-

⁵ Γ. Α. Σωτηρίου, Ο εν Θήβαις βυζαντινός ναός Γρηγορίου του Θεολόγου, *ΑΕ* 1924, 1 26.

⁶ Δ. Σοφιανός, *Ο Βίος του Οσίου Λουκά του Στειριώτη*, Αγριολογική Βιβλιοθήκη 1, Αθήνα 1989, 202.

⁷ J. Nesbitt και J. Wiita, «A Confraternity of the Comnenian Era», *BZ* 68 (1975), 360 384.

⁸ N. Svoronos, «Recherches sur le Cadastre Byzantin et la Fiscalité aux XI et XII Siecles: Le Cadastre de Thebes», *BCH* 83 (1959), 1 145.

⁹ *ΑΔ* 49 (1994), Χρονικά, 117 120, 126, σχέδ. 21 27, πίν. 49 (οικόπεδο Δ. Καρραμαγκιώλη Δετορράκη).

¹⁰ Α.Γ. Κ. Σαββίδης, «Η Βυζαντινή Θήβα, 996/7 έως 1204 μ.Χ.»,

Ιστοριογεωγραφικά 2, Γιάννενα Θεσσαλονίκη 1988, 35.

¹¹ Βλ. σχετικά Παπανικόλα Μπακιρτζή, Μαυρικίου και Μπακιρτζής, ό.π. 37.

¹² Hayes, ό.π. 18 29.

¹³ Hayes, ό.π., 116, πίν. 61.2,3.

¹⁴ *ΑΔ* 48 (1993): Χρονικά, 79, σχέδ. 17 (οικόπεδο Θ. Γκόγκου).

¹⁵ Σ. Καλοπίση Βέρτη (επιμ.), *Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης. Διδακτική Συλλογή Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Κεραμικής*, Αθήνα 2003, 57 58 όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

¹⁶ D.T. Rice, «The Byzantine Pottery», στο S. Casson και D.T. Rice (επιμ.), *Second Report upon the excavations carried out in and near*

μα ενός κυπέλλου που εντοπίστηκε στον αποθέτη ενός οικοπέδου εκτός της Καδμείας¹⁷. Στο οικοπέδο αυτό ανασκάφηκε ένα μοναστικό συγκρότημα για το οποίο υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι πρόκειται για το καθολικό της μονής που ίδρυσε η αδελφότητα της Παναγίας Ναυπακτιώτισσας.

Η πολύχρωμη κεραμική έδωσε δείγματα υψηλής αισθητικής και προηγμένης τεχνικής και εφαρμόστηκε και για την παραγωγή διακοσμητικών πλακιδίων και πολύχρωμων εικόνων στην Κωνσταντινούπολη¹⁸, αλλά και στην Πρεσθλάβα και την Πατλίνα της Βουλγαρίας¹⁹. Τα αγγεία της ομάδας αυτής χρονολογούνται από τα τέλη του 10ου έως και τον 12ο αι., σύμφωνα με τον Sanders ο οποίος με βάση κυρίως τα ευρήματα της Κορίνθου προτείνει διαφορετικές ομάδες από εκείνες του Rice, του Morgan και του Hayes, μετά την εξέταση του πηλού, του σχήματος και της διακόσμησης των αγγείων.

Τα πρωιμότερα (τέλη 10ου-11ος αι.) διακρίνει πολυχρωμία και ποικιλία θεμάτων με ζώα και ανθρώπινες μορφές. Τα μεταγενέστερα παραδείγματα (β' μισό 11ου-πρώιμος 12ος αι.) έχουν λιγότερα χρώματα και τα θέματά τους είναι γραμμικά-γεωμετρικά²⁰. Το κύπελλο της Θήβας ανήκει στον τύπο 2 του Sanders (2b ή 2c) που χρονολογείται στα μέσα ή στο δεύτερο μισό του 11ου αι. Στον ίδιο αποθέτη με το κύπελλο βρέθηκε και μικρή

ποσότητα κεραμικής που χρονολογείται στον 11ο αι., δεν υπήρξαν όμως νομίσματα.

Από το ίδιο οικοπέδο προέρχεται και το τελευταίο εξεταζόμενο αγγείο που βρέθηκε σε διαταραγμένο στρώμα. Είναι ένα πράσινο ρηχό πινάκιο με εγχάρακτη επιγραφή που παραπέμπει σε ταφική χρήση. Τα πρωιμότερα αγγεία με εγχάρακτες επιγραφές θρησκευτικού χαρακτήρα που έχουν βρεθεί στην πρωτεύουσα ανήκουν στην ομάδα Glazed White Ware I, σύμφωνα με την ταξινόμηση του Hayes και χρονολογούνται στον 7ο αι. τα κλειστά αγγεία και στον 8ο αι. τα πινάκια και οι κούπες²¹. Όμως ούτε ο τύπος των γραμμάτων αλλά ούτε και το σχήμα του αγγείου ανήκουν σε αυτήν την περίοδο. Το ενδιαφέρον έγκειται στο γεγονός ότι ένα ταφικό αγγείο μεταφέρθηκε από την Κωνσταντινούπολη στη νέα πατρίδα των συγγενών του αποθανόντος, στη Θήβα.

Το υλικό που παρουσιάστηκε, αν και μικρό σε αριθμό, έρχεται να επιβεβαιώσει τις ιστορικές πηγές για την εγκατάσταση στη Θήβα από τον 10ο αι. αριστοκρατών από την Κωνσταντινούπολη, που έδειχναν προτίμηση στα πολυτελή αντικείμενα, όπως συνέβη στην Κόρινθο, τη Θεσσαλονίκη, στον Χάνδακα κ.α.

Η παρουσίασή του ελπίζουμε ότι θα αποτελέσει την αφετηρία για μελλοντική έρευνα ως προς τα τεχνικά χαρακτηριστικά και την διακόσμηση²².

the Hippodrome of Constantinople on Behalf of the British Academy in 1928, London 1929, 29 35. D.T. Rice, *Byzantine Glazed Pottery*, Oxford 1930, 10 19. D.T. Rice, «Byzantine Polychrome Pottery. A survey of recent discoveries», *CArch* VII (1954), 69 77. Ch. H. Morgan II, *The Byzantine Pottery (Corinth XI)*, Cambridge, Mass. 1942, 64 70. Hayes, ό.π. 35 37. G.D.R. Sanders, «Byzantine Polychrome Pottery», στο *Mosaic. Festschrift for A.H.S. Megaw* (eds J. Herrin, M. Mullet, C. Otten Froux), *BSA Suppl.*, London 2001, 89 103.

¹⁷ ΑΔ 48 (1993), Χρονικά, 78, σχεδ. 11, πίν. 32γ (οικόπεδο Δικαστικού Μεγάρου).

¹⁸ Sh. Gerstel και J. Lauffenburger (eds), *A Lost Art Rediscovered. The Architectural Ceramics of Byzantium*, University Park, PA. 2001.

¹⁹ Καλοπίση Βέργη (επιμ.), ό.π. (υποσ. 15), 34, 36 37, όπου και σχετ. βιβλ.

²⁰ Παπανικόλα Μπακιρτζή, «Εργαστήρια εφραλωμένης κεραμικής στο βυζαντινό κόσμο», στο 7ο Διεθνές Συνέδριο, ό.π. (υποσ. 4), 49.

²¹ Hayes, ό.π. 15,213, εικ. 4.3, πίν. 2b και 111, αρ. κατ. 6, εικ. 56.6, πίν. 2c.

²² Προβλ. ανάλογες έρευνες στον τόμο *The Materials Analysis of Byzantine Pottery* (ed. H. Manguire), *Dumbarton Oaks*, Washington D.C. 1997 και S.Y. Waksman, *The first byzantine 'Glazed White wares' in the early medieval technological context in Archaeometric and Archaeological Approaches to ceramics*, Oxford 2007, *Archaeo press*, BAR, International series, 1691, 129 135.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

1. Υψίποδο πινάκιο (Εικ. 1)

10ος αι.

Ύψ.: 9 εκ., διάμ. γ.: 18,5 εκ., διάμ.β.: 9,3 εκ.

Αριθμ. ευρ. 8119.

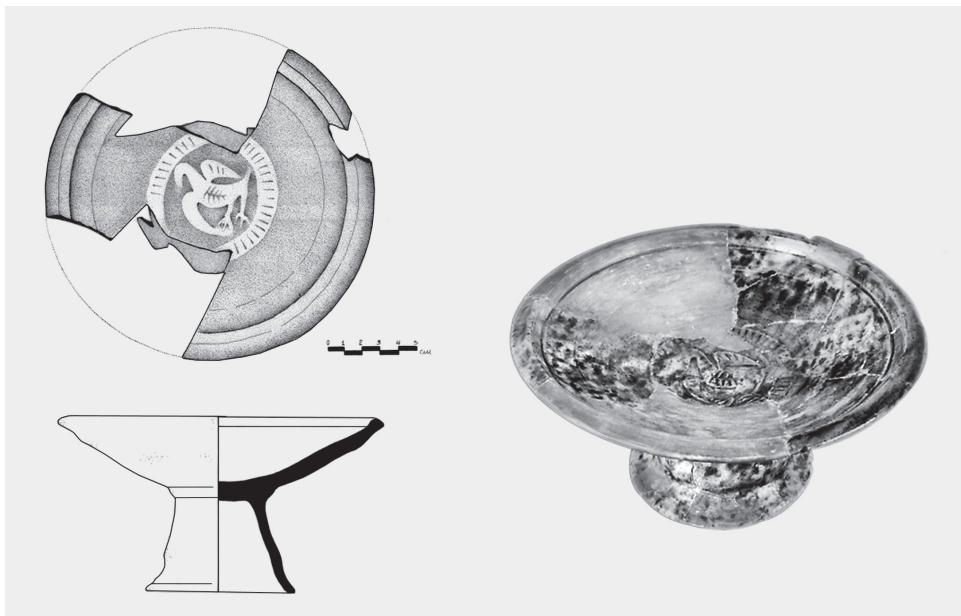
Προέλευση: Οικόπεδο Α. Καραμαγκιώλη-Δεττοράκη

Πηλός λευκός, λείος. Έχει αβαθές σώμα με λοξά τοιχώματα που απολήγουν σε οριζόντιο χείλος με μικρή κλίση προς τα κάτω. Στο κέντρο του τυθμένα ανάγλυφη διακόσμηση με παράσταση αετού σε μέταλλο. Στηρίζεται σε ψηλό κωνικό πόδι, που απολήγει σε αποκλίνουσα βάση με φαρδύ δακτύλιο. Ανάγλυφη νεύρωση περιβάλλει το πάνω μέρος του ποδιού. Οι επιφάνειες του αγγείου καλύπτονται με στιλπνή εφυάλωση ανοιχτού πράσινου χρώματος εμπλουτισμένου με σκουρότερες κηλίδες. Αγγεία του τύπου αυτού που βρέθηκαν στην Κόρινθο

χαρακτηρίστηκαν ως «φρουτιέρες», λόγω της ομοιότητάς με ανάλογα αγγεία της Νεολιθικής περιόδου²³. Σύμφωνα με την κατάταξη του Hayes ανήκει στην κατηγορία Glazed White Ware II και ως προς το σχήμα έχει μεγάλη ομοιότητα με τα πινάκια του τύπου 1B²⁴. Το διακοσμητικό θέμα των ανάγλυφων αετών μέσα σε μέταλλο απαντά πολύ συχνά στην κεραμική από την ανασκαφή της Αγίας Ειρήνης στην Κωνσταντινούπολη²⁵. Υπάρχουν επίσης σε πινάκια στο Μουσείο Βερολίνου²⁶, στο Μουσείο του Λούβρου²⁷ και στη Διδακτική Συλλογή Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Κεραμικής του Πανεπιστημίου Αθηνών²⁸.

Δημοσιεύσεις:

Χ. Κοιλάκου, ΑΔ 49 (1994), Χρον., 119, σχέδ. 24, πίν. 49β. *Ωρες Βυζαντίου, Έργα και Ημέρες στο Βυζάντιο, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο* (επιμ. Δ. Παπανικόλα-Μπακιριτζή), κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2002, 360 (Χ. Κοιλάκου) (στο εξής: *Καθημερινή ζωή*).

Εικ. 1. Υψίποδο πινάκιο με ανάγλυφη διακόσμηση. Οικόπεδο Α. Καραμαγκιώλη-Δεττοράκη.

²³ Morgan, ό.π. 45, 190, αρ. κατ. 130, εικ. 31, πίν. Vb και για το διακοσμητικό θέμα εικ. 33g.

²⁴ Hayes, ό.π. 22, 116, αρ. κατ. 2,3, σχέδ. 61.2,3.

²⁵ U. Peschlow, «Byzantinische Keramik aus Istanbul. Ein Fundkomplex bei der Irenenkirche», *Istanbuler Mitteilungen* 27 28 (1977 78), 380, αρ. κατ. 2, εικ. 3, πίν. 127.2, 382, αρ. κατ. 7, εικ. 3.20, πίν. 127.6, 382 383, αρ. κατ. 9, εικ. 3.20, πίν. 128.1 και 399, αρ. κατ. 83, πίν. 137.5,6.

²⁶ Δημ. Πάλλας, *Συναγωγή Μελετών Βυζαντινής Αρχαιολογίας (Τέχνη-Λατρεία-Κοινωνία) Α'*, Αθήνα 1987 1988, 262, πίν. 73.

²⁷ Ch. Vogt, «Céramiques IXe-XIIe siècle», στο *BYZANCE, L'art byzantine dans les collections publiques françaises, Musée du Louvre 3 novembre 1992-1er février 1993 Bibliothèque Nationale, Paris 1992*, 385, αρ. κατ. 291.

²⁸ Βλ. Καλοπίση Βέρτη (επιμ.), ό.π. (υποσ. 15), 64, Α16.

2. Υψίποδο πινάκιο (Εικ. 2)

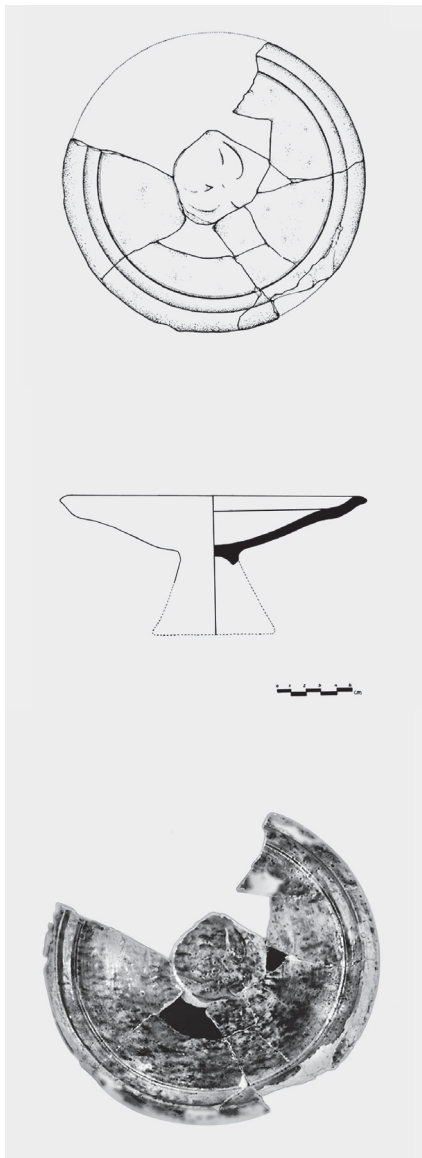
10ος αι.

Σωζ. ύψ.: 4,8 εκ., διάμ. χ.: 20,5 εκ.

Αριθμ. ευρ. 8118.

Προέλευση: Οικόπεδο Α. Καραμαγκιώλη-Δεττοράκη

Πηλός λευκός, λείος. Όμοιο με το προηγούμενο. Λείπουν τμήματα του πινακίου, το μεγαλύτερο τμήμα του ποδιού του και η βάση του. Η ανάγλυφη διακόσμηση με παράσταση αετού σε μέταλλο είναι δυσδιάκριτη.

Εικ. 2. Υψίποδο πινάκιο με ανάγλυφη διακόσμηση. Οικόπεδο Α. Καραμαγκιώλη-Δεττοράκη.

3. Υψίποδο πινάκιο (Εικ. 3)

10ος αι.

Σωζ. ύψ.: 5,3 εκ., διάμ. χ.: 18,7 εκ.

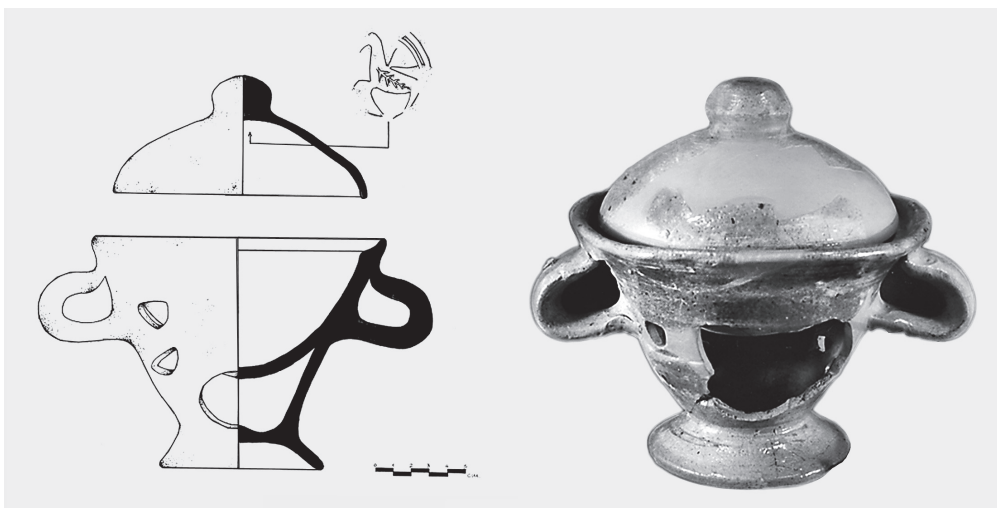
Αριθμ. ευρ. 8120.

Προέλευση: Οικόπεδο Α. Καραμαγκιώλη-Δεττοράκη

Πηλός λευκός, λείος. Όμοιο με τα προηγούμενα. Λείπει το μεγαλύτερο τμήμα του πινακίου, του ποδιού του και η βάση του. Η ανάγλυφη διακόσμηση είναι εντελώς δυσδιάκριτη.

Εικ. 3. Υψίποδο πινάκιο με ανάγλυφη διακόσμηση. Οικόπεδο Α. Καραμαγκιώλη-Δεττοράκη.

Εικ. 4. Σαλτσάριο με πώμα. Οικόπεδο Α. Καραμαγκιώλη-Δεττοράκη.

4. Σαλτσάριο με πώμα (Εικ. 4)

10ος αι.

Ύψ.: 12,8 εκ., διάμ. χ.: 16,5 εκ., διάμ. β.: 9,6 εκ.

Ύψ. πώμ.: 6,5 εκ., διάμ. πώμ.: 14 εκ.

Αριθμ. ευρ. 6260α,β.

Προέλευση: Οικόπεδο Α. Καραμαγκιώλη-Δεττοράκη.

Πηλός λευκός, λείος. Έχει σχήμα ανεστραμμένου κώνου με θέση για τη φωτιά στο κάτω μέρος και πάνω ανοικτό βαθύ πιάτο με διπλό χείλος για την εφαρμογή πώματος. Στο σώμα του αγγείου υπάρχουν προσεκτικά ανοιγμένες μικρές οπές εξαερισμού. Η μεσαία και μεγαλύτερη, απ' όπου τοποθετούνταν τα αναμμένα κάρβουνα, διατηρείται αποσπασματικά. Έχει πλατιά βάση και δύο «ριχτές» λαβές που ξεκινούν από το χείλος και καταλήγουν στο μέσο του σώματος. Το πώμα είναι ημισφαιρικό με κομβιόσχημη λαβή στο πάνω μέρος. Στο κέντρο της εσωτερικής επιφάνειας υπάρχει ανάγλυφη διακόσμηση με το θέμα του αετού με απλωμένες φτερούγες, παρόμοιου με του πινακίου με αρ. ευρ. 8119²⁹. Κίτρινη

εφυάλωση καλύπτει την εσωτερική επιφάνεια του πινακίου και την εξωτερική του πώματος, ενώ στο σώμα του αγγείου κατά τόπους εμφανίζεται πορτοκαλόχρωμη³⁰.

Δημοσιεύσεις:

Χ. Κοιλάκου, ΑΔ 49 (1994), Χρον., 119, σχέδ. 25, πίν. 49β.

Ωρες Βυζαντίου. Έργα και Ημέρες στο Βυζάντιο Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Μυστράς (επιμ. Τζ. Αλμπάνη), συνοπτικός κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2001, 103, εικ. 120. Καθημερινή Ζωή, 361 (Χ. Κοιλάκου). *Aspectos de la Vida Cotidiana en Bizancio Madrid, Museo Arqueológico Nacional, Febrero-Marzo 2003*, Atenas 2003, 126, εικ. 96. Παπανικόλα-Μπακιριτζή, ό.π. (υποσ. 15) 48, εικ. 5. Δ. Παπανικόλα-Μπακιριτζή, «Βυζαντινά επιτραπέζια σκεύη. Σχήμα-μορφή, χρήση και διακόσμηση» στο: *Βυζαντινών Διατροφή και Μαγειρείαι*, ό.π. (υποσ. 26), 120, εικ. 6. *Byzantium 330-1453 Royal Academy of Arts, London 25 October 2008-22 March 2009* (επιμ. R. Cormack-M. Vassilaki), 142, εικ. 26.

²⁹ Πρβλ. πώματα όμοιας μορφής Peschlow, ό.π. 395, αρ. κατ. 65, πίν. 134.6, εικ. 8, με ανάγλυφη διακόσμηση σταυρού και Sanders, ό.π., (υποσ. 3), 112, αρ. κατ. 81, εικ. 14 με ανάγλυφη διακόσμηση ρόδακα.

³⁰ Ως προς το σχήμα του και το διακοσμητικό θέμα πρβλ. Hayes, ό.π. 119, αρ. κατ. 23, πίν. 65.23 (τέλος 10ου αι.). L.C. Striker και D.Y. Kuban, «Work at Kalenderhane Camii in Istanbul: fifth preliminary report (1970-1974)», *DOP* 29, 1975, 316, εικ. 16.1 (11ος αι.).

Σχετικά με τους τύπους και τη χρήση των σαλτσαρίων βλ. Χ. Μπακιριτζή, *Βυζαντινά Τσουκαλολάγνα*, Αθήνα 1989, 55-65, πίν. 12-13. Απεικόνιση σαλτσαρίου με πώμα σε σχήμα πουλιού βλ. σε ειρονογραφημένο χειρόγραφο του τέλους του 9ου αρχών 10ου αι. της Εθνικής Βιβλιοθήκης, Ι. Anagnostakis και Τ. Papamastorakis «...and Radishes for Appetizers on Banquets, Radishes and Wine» στο *Βυζαντινών Διατροφή και Μαγειρείαι, Πρακτικά Ημερίδας «Περί της διατροφής στο Βυζάντιο»*, Αθήνα 2005, 152, εικ. 6.

5. Πώμα (Εικ. 5)

10ος αι.

Ύψ.: 8,2 εκ., διάμ.: 17,7 εκ.

Αριθμ. ευρ. 6191.

Προέλευση: Οικόπεδο Θ. Γκόγκου.

Πηλός λεπτός, λεπτόκοκκος, πορώδης. Σχεδόν ακέραιο. Λείπουν μικρά τμήματα του χείλους. Είναι κωδωνόσχημο με λεπτό χείλος και υπερυψωμένη αμφικωνική λαβή με μια οπή ανοιγμένη πλάγια ως προς τον άξονα. Εφύαλωση πράσινη εμπλουτισμένη με σκούρο πράσινο καλύπτει μόνο την εξωτερική επιφάνεια³¹.

Δημοσιεύσεις:

Χ. Κοιλάκου, ΑΔ 48 (1993), Χρονικά, 79, σχέδ. 17.

6. Τμήμα κυπέλλου (Εικ. 6)

Μέσα ή δεύτερο μισό 11ου αι.

Σωζ. ύψ.: 6 εκ.

Αριθμ. ευρ. 7974.

Προέλευση: Οικόπεδο Δικαστικού Μεγάρου.

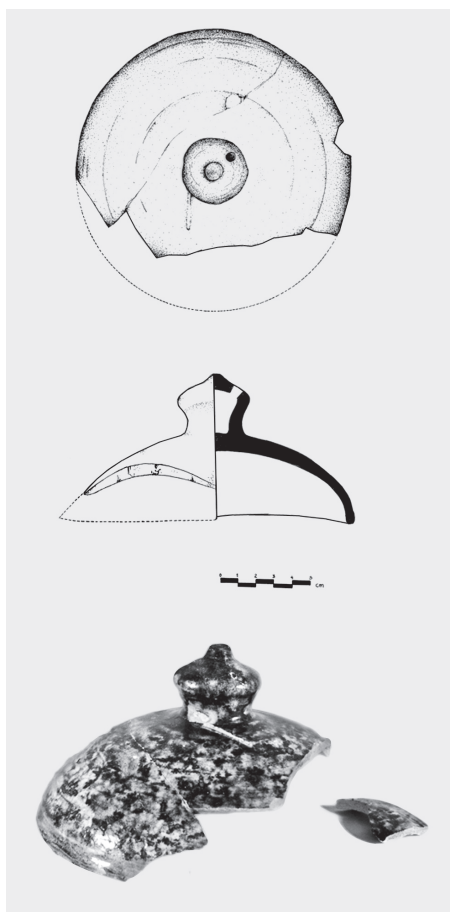
Πηλός γκριζόλευκος, λεπτόκοκκος. Λείπει η βάση και μεγάλο τμήμα του σώματος και του χείλους. Σώζεται ακέραιη μια δακτυλιόσχημη λαβή προσκολλημένη στον ώμο με έντονη νεύρωση. Το χείλος έχει ελαφρά κλίση προς τα έξω. Ανήκει στην κατηγορία της πολύχρωμης κεραμικής (Polychrome Ware 3), σύμφωνα με την ταξινόμηση του Hayes και ειδικότερα στον τύπο 2 του Sanders. Εξωτερικά, ανάμεσα σε δύο γραπτές παράλληλες ταινίες από παχύρρευστο καστανό σκούρο χρώμα, φέρει σπειροειδή διάκοσμο ίδιου χρώματος, πάνω σε λευκωπό πηλό. Με το ίδιο χρώμα καλύπτεται και η λαβή. Στην απόληξη του χείλους ταινία πράσινου ιριδίζοντος χρώματος. Εσωτερικά καλύπτεται από κίτρινη εφύαλωση³².

Δημοσιεύσεις:

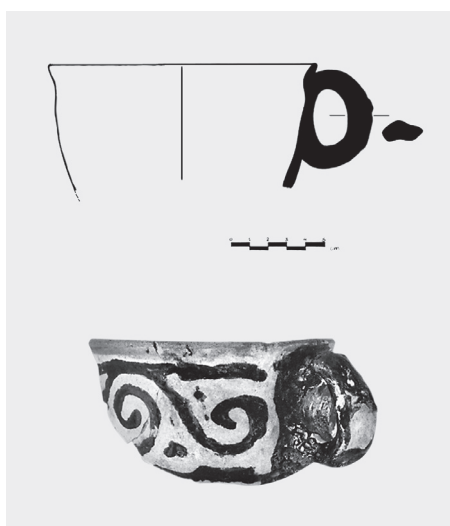
Χ. Κοιλάκου. ΑΔ 48 (1993), Χρονικά, 78, σχέδ. 11, πίν. 32γ.

³¹ Πρβλ. Morgan, ό.π. 192, αρ. κατ. 143, εικ. 169, 198, αρ. κατ. 207, εικ. 175, Sanders, ό.π. (υποσ. 3), 112 113, αρ. κατ. 82, εικ. 14 με όμοια οπή στη λαβή αλλά και ανάγλυφο διάκοσμο σταυρού σε πλαίσιο στο κέντρο της εσωτερικής επιφάνειας.

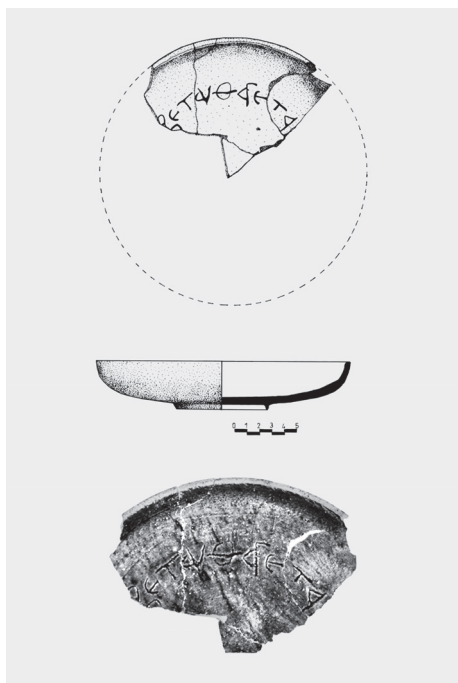
³² Παρόμοια αγγεία βλ. Peschlow, ό.π. 406, αριθ. 106, πίν. 141,7 και 8. Morgan, ό.π. 69, 212, αρ. κατ. 386, εικ. 50c, πίν. XVIIg, Sanders, ό.π. (υποσ. 16), 93 96, εικ. 10.4, αριθ. 23, 10.5, αριθ. 28.

Εικ. 5. Μονόχρωμο πώμα. Οικόπεδο Θ. Γκόγκου.

Εικ. 6. Κύπελλο με πολύχρωμη γραπτή διακόσμηση. Οικόπεδο Δικαστικού Μεγάρου.

Εικ. 7. Πινάκιο με εγχάρακτη επιγραφή. Οικόπεδο Δικαστικού Μεγάρου.

7. Πινάκιο (Εικ. 7)

10ος-11ος αι.;

Ύψ.: 3,8 εκ., διάμ. χ.: 26 εκ., διάμ. β.: 3,8 εκ.

Αριθμ. ευρ. 8040.

Προέλευση: Οικόπεδο Δικαστικού Μεγάρου.

Πηλός υπόλευκος, λεπτόκοκκος. Λείπει το μεγαλύτερο τμήμα. Βάση χαμηλή δακτυλιόσχημη. Σώμα ρηχό με καμπύλα τοιχώματα. Χείλος όρθιο. Εξωτερικά και εσωτερικά καλύπτεται από σκούρα πράσινη εφυάλωση. Τμήμα εγχάρακτης επιγραφής στο εσωτερικό ακολουθεί το κυκλικό σχήμα του αγγείου κάτω από το χείλος και αναφέρει ...ΕΤΑ/ΘΑΕΤΑ..., προφανώς ...Ε[Ν]ΤΑΥ-ΘΑ ΕΤΑ[ΦΗ]...Πρόκειται επομένως πιθανότατα για ταφικό αγγείο. Ο τύπος των γραμμάτων ανήκει στον 10ο αι.³³. Στην ίδια περίοδο έχει χρονολογηθεί αγγείο με επιγραφή από τις ανασκαφές της Αγίας Ειρήνης στην Κωνσταντινούπολη³⁴, ενώ στον 11ο αι. πιθανότατα ανήκει βάση μικρού πινακίου με επιγραφή από τη Θεσσαλονίκη³⁵. Το σχήμα όμως του αγγείου το βρίσκουμε αργότερα στο τέλος του 11ου και τον 12ο αι. σε αγγεία με καστανό πηλό³⁶.

Αδημοσίευτο.

Charikleia Koilakou

WHITE WARE POTTERY FROM EXCAVATIONS AT THEBES

Thebes is included among the cities, in which white ware pottery, known to have originated from Constantinople, has been found. The relations of Thebes to Constantinople are already known from the 9th c., when the official Vasileios built the church of St. Gregory the Theologian in 871/2. Three raised footed plates (for fruit) with relief decoration, as well as a sauce vessel with its lid from the 10th c., were found in the ruins of a Byzantine house in the im-

mediate vicinity of this church. These belong to the category of Glazed White Ware II. An undecorated lid dated to the same period from another lot belongs to the category of Plain Glazed Ware. Polychrome Ware is represented by a cup dated to the second half of the 11th c. Finally, a plate with an engraved funerary inscription belongs to the terra sigillata category.

³³ Σύμφωνα με τον φιλόλογο παλαιογράφο Α. Τσελίκα, στον οποίο οφείλω θερμές ευχαριστίες.

³⁴ Peschlow, ό.π. 400 αο. 88, πίν. 139.1, σχέδ. 12.

³⁵ Κανονίδης, ό.π. (υποσ. 4), 74, ειγ. 14β.

³⁶ Hayes, ό.π. 43, ειγ. 15.4,7.